

Vaststellen van exameninstrumenten

Over de inzet van ingekochte en zelf geconstrueerde examens

Een publicatie naar aanleiding van de leg-uit-bijeenkomst op 9 juni 2015 van het Servicepunt examinering mbo in samenwerking met de Inspectie van het Onderwijs

September 2015

1. Inleiding

Het vaststellen van ingekochte exameninstrumenten zorgt bij scholen regelmatig voor vragen. Ongewijzigde inzet levert meestal geen problemen op. Totdat iemand de vraag stelt: wat houdt 'ongewijzigd' eigenlijk in? Vele scholen/opleidingen passen examens op kleine punten aan voor hun eigen specifieke situatie. Ook zijn er ingekochte exameninstrumenten die slechts kaders aangeven die de school vervolgens invult. Daarbij speelt het vaststellen eveneens een rol: moet u een ingekocht exameninstrument (opnieuw) vaststellen? Of vergewist u zich op een andere manier 'met gepaste grondigheid en frequentie' van de kwaliteit van het exameninstrument'? De problematiek van het vaststellen van exameninstrumenten staat centraal in deze publicatie. Als we hier spreken over ingekochte exameninstrumenten, bedoelen we alle exameninstrumenten die een examenleverancier of examenconsortium heeft ontwikkeld en dus niet de exameninstrumenten die een school of opleiding zelf heeft ontwikkeld.

Om de kwaliteit van alle aspecten van het examineren goed te kunnen bepalen is het belangrijk de juiste vragen aan elkaar te stellen en elkaar scherp te houden. Dat kan vanuit verschillend perspectief, waarbij de eigen visie op onderwijs en examinering centraal staat en wordt getoetst aan de eisen van de WEB, het Examen- en kwalificatiebesluit en het Toezichtkader van de Onderwijsinspectie.

Dit document is opgebouwd uit twee delen:

- Een samenvatting van de inhoud van het document dat in negen stappen aangeeft hoe u met de problematiek van vaststellen van exameninstrumenten kunt omgaan (hoofdstuk 2).
- Een uitgebreidere toelichting op het thema vaststellen en wijzigen (hoofdstuk 3 e.v.).

Dit document is op inhoud gevalideerd door de Inspectie van het Onderwijs. Voor aanvullingen en suggesties kunt u zich wenden tot het Servicepunt examinering mbo.

2. Samenvatting in negen stappen

Een school is te allen tijde verantwoordelijk voor de kwaliteit van de (afname van) examens. Een gezonde instelling voor het op orde brengen van kwaliteit kunt u als volgt samenvatten: "Zowel als het fout gaat als wanneer het goed gaat ben ik als examencommissie verantwoordelijk. Ik heb er na de checks voldoende vertrouwen in dat ik weet dat mijn zicht op de kwaliteit goed is. Ik kan daarbij laten zien of uitleggen waarop mijn vertrouwen is gebaseerd." Welke stappen kunt u daarbij nemen?

Stap 1: bepaal **als school** wat uw kwaliteitseisen zijn waaraan een exameninstrument moet voldoen en stel ze vast.

Stap 2: bepaal **als school** op welke wijze u zich vergewist van de kwaliteit van het exameninstrument.

	Ingekocht examen	Kaderexamen	Zelf ontwikkeld examen
Check op toetstechniek	X	X	X
Check op exameninhoud	X	X	X
Kwaliteitscheck proces construeren & vaststellen	X	X	X

X = laat u over dit onderdeel informeren

X = voer dit onderdeel uit voor kwaliteitsborging

- Leg bij **inkoop van examens** de nadruk op een check van het constructie- en vaststellingsproces. Informeer u over dat deel van het proces dat 'buiten de schoolmuren' plaatsvindt: de toetstechnische en inhoudelijke kwaliteit van het exameninstrument.
- Leg bij **kaderexamens** de nadruk op een check van de exameninhoud. Heb oog voor een check op het constructie- en vaststellingsproces en informeer u over de toetstechnische kwaliteit die buiten de school is ingevuld.
- Leg bij **zelf geconstrueerde examens** de nadruk op het gehele proces in de volle breedte. Heb aandacht voor zowel toetstechnische als inhoudelijke eisen van het instrumentarium. Zorg voor een kwaliteitscheck op de processen van constructie en vaststelling.

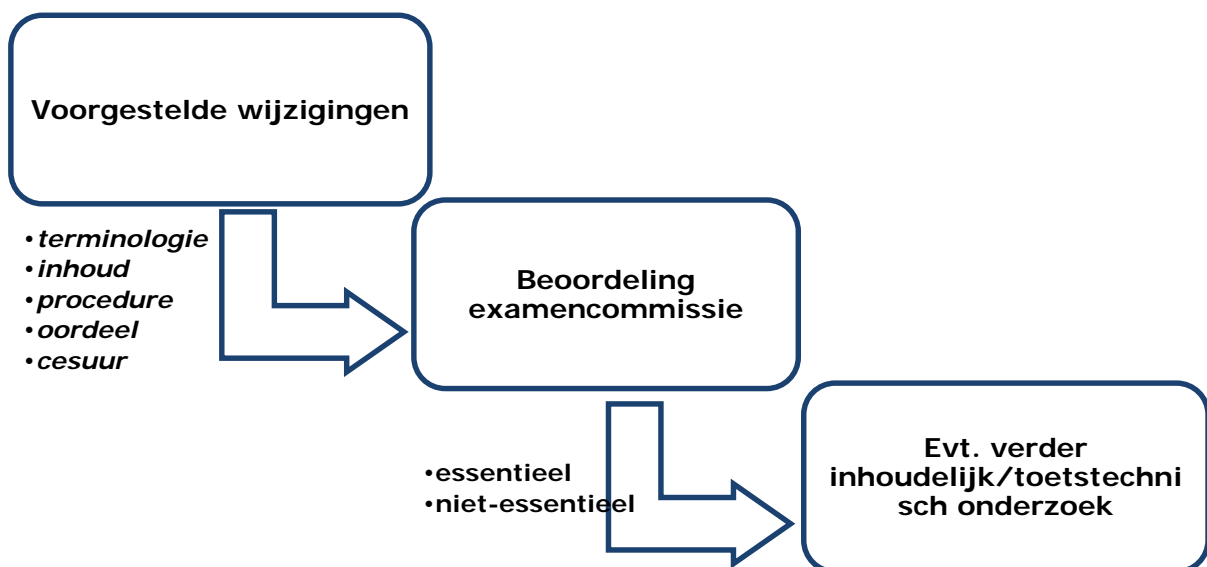
Stap 3: check **als examencommissie** wat de kwaliteit is van de exameninstrumenten en het examineringsproces.

	Kwaliteitscheck	
	Perspectief examinering	Perspectief kwaliteitsborging
Examenplan	Voldoet aan de eisen?	Proces van opstellen op orde?
Toetstechnische eisen instrument	Voldoet aan de eisen?	Proces van constructie en vaststelling op orde? Toetstechnische kennis op orde?

Inhoudelijke eisen instrument	Voldoet aan de eisen?	Proces van constructie en vaststelling op orde? Inhoudelijke kennis op orde?
Examenafname	Voldoet aan de eisen?	Proces van afname op orde?
Examenbeoordeling	Voldoet aan de eisen?	Proces van beoordeling op orde?

Stap 4: doe – indien nodig - **vanuit de opleiding** (bijv. constructeurs of inhoudsdeskundigen) een voorstel aan de examencommissie tot wijziging van het exameninstrument.

Stap 5: stel **als examencommissie** vast wat de consequenties zijn van voorgestelde wijzigingen (betreft het een essentiële of niet essentiële wijziging).

Stap 6: keur **als examencommissie** wijzigingen goed of keur ze af (evt. op basis van nader onderzoek).

Stap 7: onderbouw **als examencommissie** het besluit en leg het vast ter verantwoording.

Stap 8: communiceer **als examencommissie** het besluit intern binnen de organisatie en (indien van toepassing) met de examenleverancier.

Stap 9: houd **als examencommissie** zicht op het juist hanteren en uitvoeren van het besluit en corrigeer waar nodig.

3. Vaststellen algemeen

3.1. Het perspectief

In het Toezichtkader en de Normenbundel 2014 staat dat de examencommissie zich “met gepaste grondigheid en frequentie vergewist van de kwaliteit van het exameninstrument, de afname, de beoordeling en de besluitvorming betreffende de diplomering”. Vaststellen is in de praktijk van alledag de meest gehanteerde wijze waarop scholen vormgeven aan het “vergewissen van de kwaliteit van het exameninstrument”. Daarnaast geven scholen op verschillende wijze uitvoering aan de andere aspecten van kwaliteitsbewaking. De Onderwijsinspectie kijkt, vanuit het Toezichtkader, naar het vaststellen vanuit twee perspectieven: examinering¹ en kwaliteitsborging².

- Vanuit het perspectief van **examinering** is de vraag relevant wat een goed exameninstrument is. Het maakt in principe niet uit of u een exameninstrument vaststelt of niet.

Als een exameninstrument vanuit het perspectief van examinering niet aan de wensen en/of eisen van een school voldoet, dan is een vervolgvraag waar dat door komt. Is de eindversie van het instrument ook zorgvuldig tot stand gekomen, door wie en op basis waarvan? In het vervolg van dit document noemen we dit proces ‘vaststellen van de exameninstrumenten’.

- Vanuit het perspectief van de **kwaliteitsborging** speelt de vraag: Is het toeval dat dit een goed exameninstrument is? Hebben we goed zicht op het gehele constructieproces? Daarin kan vaststellen een middel – en geen doel - zijn om de kwaliteitsborging in zicht te krijgen.

Bij het borgen van de kwaliteit van het exameninstrument maken we het onderscheid tussen het uitvoeren van de kwaliteitscheck (vaststellen examen) en het zicht hebben op het constructie- en vaststellingsproces om de kwaliteit te borgen.

3.2. Wat is ‘gepaste grondigheid’?

Bij gepaste grondigheid gaat het om georganiseerde zorgvuldigheid. Heeft de examencommissie zicht op het examenplan, het exameninstrument en de examenafname? Het gaat erom dat uw school dat heeft georganiseerd. Om de kwaliteit van het exameninstrument in kaart te brengen is toetstechnische kennis en inhoudelijke kennis van de kwalificatie/het beroep nodig.

U heeft ook kennis nodig van het constructie- en vaststellingsproces om de kwaliteit te borgen. De kwaliteit van het exameninstrument begint met het opstellen van het examenplan. Daarin neemt u een besluit over een passende examenvorm, de juiste complexiteit en omvang van de opdracht. U bepaalt ook de kwaliteit van het exameninstrument zelf en de kwaliteit van afname van het instrument. Bij gepaste grondigheid neemt u alle drie de aspecten mee: examenplan, exameninstrument, en

---

¹ Toezichtkader bve 2012, p. 49 e.v. Waarderingskader: Gebied 2, examinering en diplomering, *aspect 2.1 en 2.2.*

² Toezichtkader bve 2012, p. 51 e.v. Waarderingskader: Gebied 4, Kwaliteitsborging, *aspect 4.2. (monitoring en evaluatie) en aspect 4.3 (verbetering en verankering).*

afname en beoordeling. Deze publicatie richt zich op het borgen van de kwaliteit van het exameninstrument.

3.3. Deskundigheid

Voor het borgen van de kwaliteit van exameninstrumenten is de deskundigheid van de betrokkenen essentieel. U heeft zowel toetstechnische kennis als inhoudelijke kennis van de kwalificatie/het beroep nodig voor het vaststellen van de kwaliteit van het exameninstrument. Het vaststellen van de dekking, cesuur, omvang en complexiteit van een examen moet u kunnen checken. Inhoudelijke kennis van het beroep is daarvoor noodzakelijk. De examencommissie is verantwoordelijk voor het toezien op deze deskundigheid, toetstechnisch én inhoudelijk. Bijvoorbeeld door het inschakelen van vakdocenten of een examenleverancier.

De examencommissie moet zicht houden op het constructie- en vaststellingsproces. Bij het bepalen van de kwaliteit van examens gaat het erom dat de examencommissie haar kwaliteitsnormen formuleert en daar een check op uitvoert. Een school is zelf verantwoordelijk voor het goed onderbouwen wat u verstaat onder gepaste grondigheid.

4. Vaststellen; ingekochte -, kader- en zelf ontwikkelde examens

U kunt exameninstrumenten inkopen, zelf construeren of bij een (ingekocht) kaderexamen zelf een exameninstrument ontwikkelen. In principe doorloopt u daarbij dezelfde fasen. Door het verschil in 'aanleveren' van de examens moet u zich op een andere wijze informeren over de kwaliteit van het exameninstrument om daar goed zicht op te krijgen.

4.1. Ingekochte examens

Een mbo-school kan examens inkopen bij examenleveranciers en/of consortia. Hier vindt vaak al een vaststellingsproces plaats. Wat moet uw school in zo'n geval nog doen om de kwaliteit vast te stellen? De school is immers verantwoordelijk voor de kwaliteit van examinering.

Bij het inschatten van de kwaliteit van ingekochte examens maakt u een risico-inschatting. Hoeveel weet u al van de examenleverancier? Welke ervaringen heeft u met de examens van deze leverancier? Wat weet u van de ervaringen van andere scholen? Zijn er nieuwe ontwikkelingen die van invloed zijn op de (inhoud van) examens? Voor de examencommissie is het belangrijk zicht te hebben op de wijze waarop het **constructie- en vaststellingsproces** is doorlopen bij de examenleverancier. Belangrijke voorwaarde daarvoor is dat een examenleverancier transparant is over haar werkwijze, de instrumenten en (indien van toepassing) de wijze van afname.

Om zicht te krijgen op het vaststellingsproces bij de examenleverancier kunt u vragen stellen over de organisatie van het vaststellingsproces, wie er betrokken zijn bij het

vaststellingsproces en welke vaststellingslijst de leverancier gebruikt. Let daarbij op de aanwezigheid van zowel **inhoudelijke als toetstechnische** criteria.

Op basis van de ervaring en de gegevens die u heeft, maakt de examencommissie een risico-inschatting en bepaalt u op welke wijze u de kwaliteit van de examens borgt. Om dubbel werk te voorkomen kunnen scholen zich organiseren door:

- betrokken te zijn bij de constructie (in een ontwikkelgroep of klankbordgroep);
- examens te evalueren, bevindingen terug te koppelen naar de examenleverancier en te checken welke acties hierop zijn ingezet;
- audits bij de examenleveranciers af te nemen door schoolvertegenwoordigers;
- steekproeven van de examens te nemen door de eigen vaststellingscommissie;
- te participeren in vaststellingscommissies bij de examenleverancier, zowel toetstechnisch als inhoudelijk;
- te onderbouwen waarom er voor deze examenleverancier gekozen is.

Doel is dat de examencommissie de borging van de kwaliteit door de examenleverancier transparant maakt en zelf het risico inschat op basis van het verleden en eigen ervaringen. Daarbij legt u vast wat u heeft gedaan en waarom u het op deze manier hebt gedaan. Ondersteunend hieraan is een evaluatieverslag met de examenleverancier en/of een vaststellingslijst.

4.2. Kaderexamens

Een kaderexamen is een gestandaardiseerd exameninstrument waarin de examenvorm, de beoordelingscriteria en het proces omschreven staan. Mbo-scholen zijn zelf verantwoordelijk voor het ontwikkelen van een passende examenopdracht. Soms bieden examenleveranciers (voorbeelden van) examenopdrachten aan die de mbo-school kan gebruiken bij de examenafname (referentieopdracht).

Kaderexamens kunt u inkopen of zelf construeren. Kenmerkend is dat er per student of groep van studenten een andere opdracht is. Wat betekent dit voor het vaststellingsproces?

Bij het vaststellen van een kaderexamen kan alleen de **toetstechnische** vaststelling plaatsvinden. De beroepsinhoud, die in de opdracht staat omschreven, is immers nog niet ingevuld. De examencommissie is verantwoordelijk voor het opnemen van deze inhoudelijke vaststelling in het proces. Dit kunt u organiseren via een vaststellingscommissie of door een deskundige binnen de school deze taak te geven. Beiden moeten verantwoording afleggen aan de examencommissie. Het moet transparant zijn welke opdrachten een student heeft uitgevoerd.

De kern blijft dat u verantwoordt waarom u een bepaalde keuze heeft gemaakt en hoe u daarbij de kwaliteit en onafhankelijkheid vastlegt en garandeert. De inhoudelijk vaststeller van de opdracht maakt de keuze welke inhoud er aan bod komt in het examen. Daarbij is het belangrijk dat er sprake is van de juiste complexiteit en dat het examen representatief is voor de kwalificatie. In de opdracht maakt u een steekproef op inhoud. Een te kleine steekproef op inhoud (bijvoorbeeld alleen het checken van het

oliepeil) kan er voor zorgen dat er geen representatief beeld is van de complexiteit en inhoud van het beroep. De opdracht die de student uitvoert tijdens het examen legt u vast door deze bijvoorbeeld op te nemen in het examendossier.

4.3. Zelf geconstrueerde exameninstrumenten

Bij het zelf (of samen) construeren van examens informeert u zich meer over de volle breedte van het proces: zowel de toetstechnische als de inhoudelijke kwaliteit van het exameninstrument en het proces van constructie en vaststelling. Het procesgebied construeren en vaststellen van de Procesarchitectuur Examinering beschrijft deze stappen.

Het vaststellen van het examen is een kwaliteitscheck van het exameninstrument op zowel inhoudelijk als toetstechnisch gebied. De check voert u bijvoorbeeld uit met een vaststellingslijst zoals die in de procesarchitectuur is opgenomen.

Daarnaast voert u een check uit op het proces van constructie en vaststelling. Op basis daarvan maakt u een risico-inschatting over de kwaliteit van het instrument en bepaalt u welke acties u zelf nog wilt uitvoeren.

5. Exameninstrumenten beoordelen

Om iets van de kwaliteit van exameninstrumenten te vinden, moet u zelf een oordeel vellen over de kwaliteit en inhoud ervan. In een aantal gevallen kunt u daarover informatie vinden. Het op de juiste waarde schatten van die informatie vraagt om een eigen oordeel: geeft de inhoud van de geboden informatie mij voldoende houvast om het kwaliteitsoordeel op dezelfde wijze over te nemen? Zo ja, waar baseer ik dat dan op? Zo nee, wat moet ik zelf dan nog aanvullend weten om wél een juist oordeel te kunnen vellen over de kwaliteit van het exameninstrument?

5.1. Een oordeel van de Onderwijsinspectie over het exameninstrument

Bij de onderzoeken die de Onderwijsinspectie uitvoert op scholen kijkt zij ook naar de kwaliteit van exameninstrumenten. Uitgangspunt daarbij is dat zij alle examens opvraagt: ingekochte en zelf ontwikkelde. Als de inspectie een exameninstrument van examenleverancier *X* heeft goedgekeurd bij school *A*, dan keurt zij dit instrument ook goed bij school *B* en onderzoekt zij dit niet nogmaals apart. Hierover heeft de Onderwijsinspectie intern afspraken gemaakt. Hetzelfde geldt bij een afgekeurd exameninstrument. De leverancier moet dit communiceren naar alle scholen.

5.2. Geconstateerde fouten in goedgekeurde exameninstrumenten

De goedkeuring vanuit de Onderwijsinspectie gebeurt op een ander abstractieniveau dan de vaststelling op scholen. De Onderwijsinspectie constateert vaak dat vaststellingscommissies van scholen 'strenger' omgaan met het gehanteerde toezichtkader; zij letten meer op details.

Een inspecteur kijkt zelden naar voetnoten, punten en komma's en richt zich voornamelijk op het geheel. Hij kijkt bijvoorbeeld naar de complexiteit van opdrachten,

toetstechnische en inhoudelijke dekking, of de opdrachten passend zijn bij het kwalificatiedossier, transparantie voor beoordelaars en studenten, en de betrokkenheid (ook die van het bedrijfsleven) bij de ontwikkeling.

Goedkeuring van de Onderwijsinspectie op een exameninstrument betekent dus dat het examen een passend geheel vormt en duidelijkheid biedt voor alle betrokkenen. Kleine slordigheden en fouten uit een examen halen, is een onderdeel van de kwaliteitsborging bij de examenleverancier en op school. Daarnaast bepaalt de afname de kwaliteit van het examen.

5.3. Het 'keuren van exameninstrumenten' door de Onderwijsinspectie

Vanaf 1 januari 2015 keurt de Onderwijsinspectie geen exameninstrumenten meer bij de examenleveranciers.

Om zicht te houden op de kwaliteit van de exameninstrumenten van de examenleveranciers kent de Inspectie per examenleverancier één contactinspecteur.

Deze inspecteur heeft jaarlijks een gesprek met de examenleverancier.

Examenleveranciers nemen over het algemeen bij nieuwe ontwikkelingen zelf contact op met de contactinspecteur om hun plannen voor te leggen. Op deze manier borgt de inspectie haar kennis van de exameninstrumenten van de examenleveranciers en is het beeld meer up-to-date.

De inspectie informeert zich jaarlijks over de kwaliteit van exameninstrumenten van examenleveranciers. Het beoordelen van een exameninstrument vindt op hoofdlijnen plaats en treedt niet in details. De inspectie kent daarvoor per examenleverancier een contactinspecteur. Scholen en examenleveranciers zijn beide verantwoordelijk voor de kwaliteit van het exameninstrument en informeren elkaar als ze onduidelijkheden of onjuistheden signaleren.

6. Gewijzigd inzetten van ingekochte exameninstrumenten

Als u een exameninstrument inkoopt, dan kan het zijn dat u toch een wijziging wilt aanbrengen. Denk aan een foutieve formulering in een opgave, een geconstateerde fout bij het interne vaststellingsproces of de onuitvoerbaarheid van een beschreven procedure in de praktijk. De aard van de wijziging en de invloed die zij heeft op het af te nemen examen bepalen of er sprake is van een essentiële wijziging. Wanneer is daarvan sprake? Wat moet u doen om een wijziging goed te verantwoorden?

6.1. Wanneer is een wijziging essentieel?

U kunt op verschillende manieren wijzigingen aanbrengen in een exameninstrument. De kern van het beoordelen van aangebrachte wijzigingen zit hem in de invloed op de kwaliteit van het instrument. Om die invloed goed te kunnen beoordelen, plaatst u elke wijziging in de context van het examen. Wijzigingen kunnen plaatsvinden op de gebruikte *terminologie*, de *spelling* en/of *formulering*, de *vakinhoud*, de gevolgde *procedure*, de *beoordeling* en *cesuur*, en het *versiebeheer*.

Een voorbeeld: U wilt het woord 'assessor' wijzigen in 'beoordelaar' (*terminologie*). Dat is het begrip dat u gebruikt op uw school. In een praktijkexamen is dit *geen* essentiële wijziging, omdat deze wijziging niet het niveau of de kwaliteit van het examen beïnvloedt. Het gaat immers bij een praktijkexamen niet om het begrijpen van het woord 'beoordelaar' of 'assessor', maar om het examineren van de handelingen in de praktijk. In een examen Nederlands kan het wijzigen van het woord 'assessor' in 'beoordelaar' *wél* van invloed zijn op het niveau van het examen en daarmee is het *wél* een essentiële wijziging.

6.2. Wat doet u als u iets wilt wijzigen?

Een school is verantwoordelijk voor de kwaliteit van het exameninstrument en mag een wijziging doorvoeren. Daarbij is het belangrijk dat u elke wijziging meldt aan de examencommissie. Deze commissie bepaalt vervolgens welke gevolgen de wijziging heeft en of het om een essentiële of niet-essentiële wijziging gaat. Als het gaat om een vakinhoudelijke wijziging of een wijziging in cesuur, dan is het advies om daarover te overleggen met inhoudsdeskundigen, zodat een duidelijke onderbouwde keuze gemaakt kan worden.

De examencommissie neemt de wijzigingen die zij aanbrengt in de exameninstrumenten op in haar verantwoording. Op deze manier wordt er bij elke wijziging, essentieel of niet-essentieel, onderbouwd waarom er is gewijzigd. De Onderwijsinspectie vraagt in haar standaardprocedure alle gewijzigde exameninstrumenten op. Ook maakt zij de inschatting of verder onderzoek nodig is aan de hand van het type wijziging. Gaat het om een niet-essentiële wijziging, dan kijkt de inspectie er verder niet naar. Is er sprake van een essentiële wijziging, dan kijkt zij naar de onderbouwing en het resultaat van de wijziging in het exameninstrument.

6.3. Interne communicatie en communicatie met examenleveranciers

Om samen aan de kwaliteit van exameninstrumenten te blijven werken, is het raadzaam om essentiële en eventueel niet-essentiële wijzigingen die u doorvoert ook door te geven aan de examenleveranciers. Bij een fout of slordigheid, kan de examenleverancier inschatten of hij direct aanpassingen aanbrengt in het exameninstrument of de opmerking meeneemt in de evaluatiecyclus. Als het een aanpassing betreft in de procedure, dan kunt u dat aanpassen op basis van uitvoerbaarheid op de eigen school. Dit moet u wel communiceren met de examenleverancier in de evaluatie, zodat de leverancier kan bepalen of deze een wijziging doorvoert. Denk daarbij bijvoorbeeld aan een aanpassing in het aantal beoordelaars.

Een school is verantwoordelijk voor het borgen van de betrouwbaarheid. Dat kan met twee beoordelaars, maar ook op andere wijze. Als de omschrijving van de procedure teveel voorschrijvend is, dan heeft een school de vrijheid om de procedure aan te passen zodat u de kwaliteit kunt blijven borgen.

Naast externe communicatie is het vanzelfsprekend belangrijk de wijzigingen ook intern goed te communiceren, zodat alle betrokkenen weten dat er met de gewijzigde versie gewerkt wordt.

7. Ten slotte

Het doorlopen van de stappen om te komen tot een goed vaststellingsproces is maatwerk. Er zijn veel aspecten die een rol spelen, er zijn veel situaties die in de uitvoering leiden tot verschillen in aanpak. De gepaste grondigheid, waarover het Toezichtskader spreekt, kunt u op meerdere manieren invullen. Als mbo-school biedt dit veel vrijheid. Het draagt echter ook risico's in zich.

Als u de basis en de uitgangspunten goed vastlegt en er vervolgens op toeziet dat u zorgvuldig handelt en checkt of de uitvoering verloopt zoals is afgesproken, is de kans op een goede examenafname met een juist en passend exameninstrument groot.